УДК 338.48 (063)

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Бобловський О.Ю., к.ф.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка,
Титаренко В.М., старший викладач,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність людини у великих містах пов'язана із значними фізичними та психологічними навантаженнями. Міське середовище в якому перебуває весь час людина шкідливо впливає на її здоров'я внаслідок забруднення повітря, браку сонячного проміння, якості води. Напружений ритм життя міських мешканців приводить до виникнення стресових ситуацій, які можуть спричинити виникнення інсультів, інфарктів та інших серцево-судинних захворювань. Відновлення працездатності людей та задоволення різноманітних потреб, пов'язаних із оздоровленням й відпочинком є однією з найважливіших задач, яку мають вирішувати рекреаційні ресурси.

Ще з давніх часів відомо, що природні фактори сприятливо впливають на фізичне та психологічне здоров'я людини. Тому розвитку рекреаційного потенціалу, який є найважливішою складовою соціальної сфери, з кожним роком приділяється все більше уваги. Для Харківського регіону, центром якого є друге за величиною місто України, проблема розвитку рекреаційного потенціалу є актуальною

через значний попит на послуги з організації відпочинку та відновлення трудових ресурсів.

В складних умовах економічного розвитку України виникає необхідність пошуку нових перспективних напрямків розвитку рекреаційного потенціалу.

На сьогоднішній день рекреаційно-туристична сфера є однією з найбільших галузей економіки у світі, частка якої складає 12,5 % світового внутрішнього продукту [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування рекреаційної сфери висвітлені в публікаціях О.О. Бейдика, А.П. Голікова, М.С. Мироненка, О.О. Мінца, Л.І. Мухіної, М.М. Поколодної, С.І. Поповича, В.С. Преображенського, В.І. Стафійчука, А.В. Твердохлєбова, П.Т. Тронька, Н.В. Фоменко та ін.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є пошук шляхів розвитку рекреаційних ресурсів у Харківському регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. До Харківського регіону ми відносимо Харківську область, яка розташована на північному сході України, та найближчі райони сусідніх областей – Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської та Сумської. Загальна територія регіону складає близько 35 тис. км^2, або 6 % території України [2].

Регіон розташований в басейні річок Сіверський Донець, Мерла, Коломак, Орель, Ворскла, що додає йому привабливості та розширює його можливості для організації туризму. Загалом рельєф регіону можна оцінювати як сприятливий для розвитку рекреаційного потенціалу. Для організації відпочинку особливе значення мають кліматичні природні рекреаційні ресурси.

Найсприятливішим періодом рекреаційної діяльності в регіоні є початок травня – середина вересня, який триває в середньому 135 днів.

Клімат регіону помірно континентальний. Середньорічна температура повітря складає близько + 7^{0}С. Температура понад +10,0^{0}С тримається 160 днів, а найбільш сприятлива для розвитку туристичної діяльності температура + 15^{0}С – 120 днів на рік. Кількість опадів в регіоні відповідає зоні достатнього зволоження і складає в середньому 538 мм. Важливими для рекреаційної діяльності є водні ресурси – річки, водосховища, озера та ставки, адже більшість санаторно-курортних і туристичних установ розташовуються, як правило, на берегах водоймищ. Але порівняно з іншими регіонами України забезпеченість Харківського регіону водними ресурсами значно гірша – всього 1,8 % загальної кількості водних ресурсів.

Загальна довжина річок складає 6400 км, з них лише 156 мають довжину понад 10 км [3].

У Харківському регіоні створено 57 водосховищ, найбільшими з яких є Красноосколььське, Печенізьке, Краснопавлівське, Трав'янське, Рогозянське, Муромське, Великобурлуцьке, Берекське, Орільське та В'ялівське. На Печенізькому водосховищі розташовано найбільше зон рекреації, тому що його береги займає велика площа лісів [4].

Найбільшими озерами в регіоні є Лиман, Біле і Борове. Крім природних озер, в регіоні є понад 2500 ставків, які можуть бути цікаві для організації відпочинку.

Одним з найважливіших компонентів природних рекреаційних ресурсів є ліси. Вони використовуються для лікування та оздоровлення, а також задовольняють духовні потреби людини, сприяють розвитку спеціалізованих видів туризму. Для організації мисливства використовуються болота та лісові ресурси. Загальна площа мисливських угідь регіону складає близько 2,8 тис. га [3].

У Харківському регіоні є досить великі запаси підземних мінеральних вод гідрокарбонатного, кальцієвого, хлоридного, натрієвого складу різної мінералізації, які мають цілющі властивості та використовуються з лікувальною метою. Харківський регіон є одним з головних центрів бальнеолікування на Лівобережжі України. Найбагатші за запасами мінеральних вод – Березівські мінеральні води і Рай-Оленівка [5].

Термін рекреація включає поняття відпочинок, туризм, спорт (як форму активного відпочинку), іноді в самих загальних випадках і поняття курорт.

Так, Географічний енциклопедичний словник визначає рекреацію як відновлення витрачених у процесі праці фізичних і духовних сил та розвиток людини [6]. Більш повне уявлення про поняття «рекреація» наведено в роботі «Рекреаційна географія». Н.С. Мироненко та І.Т. Твердохлєбов вважають, що рекреація – це сукупність явищ і відносин, що виникають у процесі використання вільного часу для оздоровчої, пізнавальної, спортивної та культурно-розважальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза межами населеного пункту, який є місцем їх постійного проживання [7].

Рекреація виконує такі функції: медико-біологічну, яка полягає в санаторно-курортному лікуванні та оздоровленні; соціально-культурну; економічну та політичну. За своїм змістом тривала рекреація збігається з таким поняттям, як туризм.

Необхідною умовою розвитку рекреації є наявність рекреаційних ресурсів.

Географічна енциклопедія України визначає рекреаційні ресурси як об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовуються для туризму, лікування та відпочинку й які впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їхню спеціалізацію та економічну ефективність.

Рекреаційні ресурси – це сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності й які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовують для прямого і непрямого споживання та виробництва курортних та туристичних послуг [1].

Розрізняють рекреаційні ресурси природні та соціально-економічні (природні й культурно-історичні ресурси рекреаційної діяльності). До культурно-історичних ресурсів відносяться пам'ятки архітектури, історії, археології та ін.

Поняття рекреаційні ресурси ряд авторів розкривають як поєднання різних компонентів і чинників природного й антропогенного походження, що створюють сприятливі умови для рекреаційної діяльності [8].

Крім традиційних рекреаційних ресурсів, можна виділити аграрно-рекреаційні ресурси – екзотичні південні сільськогосподарські культури, збирання яких може виявитися привабливою для деякої частини рекреантів.

Деякі вчені розбивають рекреаційні ресурси на три види: курортологічні, оздоровчі, туристичні [8].

До курортологічних рекреаційних ресурсів відносяться джерела мінеральних і термальних вод, запаси лікувальної грязі, акваторії та території, які мають властивості, що обумовлюють можливість лікування будь-яких захворювань, фітонцидоносні ліси.

Туристські ресурси можна умовно розбити на п'ять класів:

1) пам'ятники культури і архітектури;
2) природні пам'ятки, сади, парки;
3) музеї (краєзнавчі, художні, літературно-меморіальні музеї-виставки);
4) пам'ятні історичні місця, місця поховання видатних людей, меморіальні військові кладовища та братські могили;
5) новостворювані ансамблі, площі, мікрорайони.

Вся сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов для організації рекреаційної діяльності

отримала назву рекреаційного потенціалу. Розглядаючи рекреаційний потенціал Харківської області, можна стверджувати, що область має достатню кількість рекреаційних ресурсів. На думку фахівців рекреаційний потенціал Харківщини займає третє місце по Україні (після Криму та Карпат).

Харківська область відрізняється різноманітністю природних ландшафтів, де вдало поєднуються кліматичні та бальнеологічні ресурси. Тут широко представлені різноманітні мінеральні води, що мають значну цінність для рекреаційних і лікувально-курортних цілей. Особливо багаті такими джерелами Балаклійський, Харківський, Краснокутський, Чугуївський та Ізюмський райони.

Природні території мають зручні для використання в рекреаційних цілях 68,5 тис. га лісових і 0,3 тис. га прибережних територій (р. Сіверський Донець, Печенізьке і Краснооскольське водосховища та ін.).

Є велика кількість мисливських видів птахів і тварин. Об'єктами полювання є 20 видів птахів й 16 видів тварин. Численні і рибні запаси.

Природно-заповідний фонд включає 166 територій та об'єктів.

Харківський регіон багатий культурними комплексами, архітектурними пам'ятками та історичними місцями. Інтерес представляють 15 музеїв (історичні, краєзнавчі та художні).

Є близько 20 археологічних пам'яток (курганні могильники, катакомби, городища і т. д.).

До пам'яток архітектури можна віднести понад 100 об'єктів, серед яких культові споруди, садиби, архітектурні комплекси. Серед пам'яток садово-паркового мистецтва виділяються парки в селах Шарівка, Наталівка та ін. В області унікально поєднуються неповторні ландшафти, історичні, етнографічні об'єкти, пам'ятки природи, культури, побуту населення, в яких відображені історичні особливості різних епох, етнічних груп. Тут особливу роль відіграють пам'ятки історії та культури як наочне відображення таланту українського народу, його багатовікової історії. Культура Харківщини є унікальною, оскільки в процесі свого розвитку зазнала впливу слобожанської культури, а також міжетнічних зв'язків народів, які протягом століть спільно проживають в області. В області збереглося багато історичних пам'яток і пам'яток народного мистецтва різних епох. Найбільш визначними є Держпром, Краснокутський дендропарк, палац і парковий комплекс у с. Шарівка, парковий комплекс у с. Сковородинівка.

Реальний інтерес для розвитку рекреації в регіоні представляють близько 200 об'єктів, з них дитячих оздоровчих таборів – 57,

санаторіїв-профілакторіїв – 45, баз відпочинку – 97 та ін. На думку фахівців на території області може відпочивати щороку близько одного мільйона осіб, а реально відпочиває всього 252,6 тис. чол. [9]. Отже, і надходження до бюджету набагато менше можливих. Однак реальне рекреаційне навантаження можна збільшити майже в 4 рази без загрози навколишньому природному середовищі області.

А. В. Гідбут і А. Р. Мезенцев вважають, що рекреаційні зони (ареали) виділяються найбільш яскравим природно-кліматичними ознаками. Вони мають кілька видів рекреаційної спеціалізації чи бувають вузькоспеціалізованими.

Рекреаційні зони включають окремі курорти або рекреаційні комплекси. Під територіально-рекреаційним комплексом слід розуміти територію, на якій розташовуються лікувальні та оздоровчі установи (санаторії, водо- і грязелікарні, пансіонати, будинки відпочинку, турбази, мотелі, кемпінги, дитячі оздоровчі табори), які обслуговують підприємства та супутні галузі (підприємства торгівлі й громадського харчування, побутові, спортивні та культурно-розважальні установи, екскурсійні об'єкти, дорожньо-транспортна мережа, сувенірне виробництво тощо) [10].

В результаті тривалого розвитку рекреаційної інфраструктури і просторової локалізації природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів в даний час намітилася просторова диференціація рекреаційної діяльності, що дозволило харківським вченим зробити рекреаційне зонування і виділити в регіоні вісім рекреаційних зон: Харківська, Печенізька, Чугуївська, Зміївська, Балаклійська, Ізюмська, Краснокутська, Червонооскільська. Кожна з них має різний рекреаційний потенціал, розвиненість туристської інфраструктури, кліматичні умови, стан навколишнього середовища та ін. Для розвитку цих зон потрібні значні інвестиції, які зараз дуже обмежені [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На першому етапі потрібно виділити найбільш привабливі з точки зору інвестування зони, а для цього необхідно провести ранжирування всіх наявних рекреаційних ресурсів.

В залежності від отриманих результатів можна виділити з вже запропонованих рекреаційних зон найбільш привабливу для інвесторів, а беручи до уваги потенційних рекреантів (діти, дорослі з дітьми, студенти, пенсіонери тощо), можна припустити, і потенційних інвесторів. Подібний підхід багато в чому полегшить і спростить як виділення найбільш інвестиційно-привабливих зон, так і пошук інвесторів.

Результатом такої діяльності має стати формування мережі економічно самодостатніх туристичних центрів і курортів як рекреаційної, так і лікувальної спеціалізації на базі колишніх санаторіїв та таборів відпочинку. Кількість працівників, що буде постійно зайнята у туристичній індустрії, збільшиться до 7-8 % від загальної кількості працюючого населення. Розширення обсягів внутрішнього та іноземного туризму дозволить приблизно у 2,5 рази збільшити як загальні суми доходів від туризму, так і обсяги бюджетних надходжень у цілому по галузі, стати одним з основних джерел валютних надходжень до бюджету країни [12].

Виконання вищезазначених завдань зумовить прискорений розвиток рекреаційно-туристичного та санаторно-курортного комплексів Харківського регіону, допоможе зробити їх конкурентоспроможними, життєздатними та самоокупними, створить сприятливий клімат для споживача та зацікавить інвесторів.

Література.

1. Географічна енциклопедія України в 3-х томах. – К.: Українська енциклопедія, 1993. – Т. 3. – С. 121.

2. Дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу Харківської області в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2008_5/Yevtushenko.pdf

3. ***Волкова І.*** Рекреаційно-туристичні ресурси як чинник розвитку туристичної діяльності у Харківському регіоні / ***І. Волкова*** // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Випуск 43. – Ч. 1. – С. 17-23.

4. ***Воронова С.О.*** Перспективні напрямки підвищення екскурсійної привабливості Харківщини / ***С.О. Воронова*** // Актуальні проблеми туристичного бізнесу. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (17 лютого 2012 року). – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – С. 27-29.

5. Харьковская область: Природа, население, хозяйство / ***А.П. Голиков, А.Л. Сидоренко*** и др.; под ред. ***А.П. Голикова, А.Л. Сидоренко***. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Х. : Бізнес Информ, 1997. – 288 с.

6. Географический словарь. Понятия и термины. – М. ; Сов. энциклопедия, 1988. – С. 264

7. ***Мироненко Н.С.*** Рекреационная география / ***Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов***. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1981. – 208 с.

8. ***Лемешев М.Я.*** Оптимизация рекреационной деятельности / ***М.Я. Лемешев, О.А. Щербина.*** – М. : Экономика, 1985. – С. 51.

9. ***Гидбут А.В.*** Курортно-рекреационное хозяйство (региональный аспект) / ***А.В. Гидбут, А.Г. Мезенцев***. – М., Наука, Академия наук СССР, 1991. – 96 с.

10. ***Гавриленко В.О.*** Обґрунтування перспектив розвитку внутрішнього туризму в Харківській області / ***В.О. Гавриленко*** // Актуальні проблеми туристичного бізнесу. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (17 лютого 2012 року). – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – С. 29-32.

11. Харьковская область / ***А.П. Голиков, А.Л. Сидоренко*** и др.; под ред. ***А.П. Голикова, А.Л. Сидоренко***. – Харьков : РВП «Оригінал», 1993. – 128 с.

12. ***Бейдик О.О.*** Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія і методика аналізу, термінологія, районування: [Монографія] / ***О.О. Бейдик***. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.

References.

1. *Geografichna enciklopediy Ukraini [Geographic Encyclopedia of Ukraine]*. (Vols. 1-3). Kyiv: Ukrainian Encyclopedia, Vol. 1, 1993, p. 121 [in Ukrainian].

2. Doslidgennyi recreacino-turistichnogo potencialu Harkivskoi oblasti v conteksti evrointegracii [Investigation of recreation and tourism potential of Kharkiv region in the context of European integration]. *www.nbuv.gov.ua*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg /2008_5/Yevtushenko.pdf [in Ukrainian].

3. ***Volkova I.*** (2013). Recreaciyno-turistichni resursi yiak chinnik rozvitky turistschnoi diyialnosti u Harkivskomu regioni [Recreational and tourist resources as a factor in the development of tourism in the Kharkiv region]. *Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya geografichna – Visnyk of Lviv University. The series is geographic,* Issue 43, pp. 17-23 [in Ukrainian].

4. ***Voronova S.O.*** (2012). Perspektivni napriamki pidvichennya ekskursiinoi privablivosti Harkivschini [Perspective directions of increasing excursion attractiveness of Kharkiv region]. *Aktualni problemi turistichnogo biznesu. Materiali VI mignarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii molodih vchenih 17.02.2012. – Topical issues of tourism business. Materials of the VI International Scientific and Practical Conference of Young Scientists 17.02.2012.* Kharkov, KHNU im. V.N. Karazina, p. 27-29 [in Ukrainian].

5. ***Golikov A.P., & Sidorenko A.L.*** (Eds.). (1997). *Kharkovskayi oblast: pryroda, naselenie, hozyaistvo [Kharkiv region: nature, population, economy]*. Kharkov Biznes-inform, p. 288 [in Russian]

6. *Geograficheski slovar. Ponyatiya i termini. [Geographical dictionary. Concepts and terms]*. (1988). Moscow: Sov. Enciklopedia, p. 264 [in Russian].

7. ***Mironenko N.S., & Tverdohlebov I.T.*** (1981). *Rekreacionnaya geografiya. [Recreational Geography]*. Moscow: Izd-vo Moskovsk. Un-ta, p. 208 [in Russian].

8. ***Lemeshev M.Y., & Scherbina O.A.*** (1985). *Optimizacia rekreacionnoi deiatelnosti. [Optimization of recreational activities]*. Moscow: Ekonomika, p. 51 [in Russian].

9. ***Gidbut A.V., & Mezencev A.G.*** (1991). *Kurortno-rekreacionnoe hozyastvo (regionalnyi aspect) [Resort and recreational facilities (regional aspect)]*. Moscow; Nauka, p. 96 [in Russian].

10. ***Gavrilenko V.O.*** (2012). Obgruntuvannya perspektiv rozvitku vnutrishnogo turizmu v Kharkivskiy oblasti [Substantiation of perspectives of development of domestic tourism in Kharkiv region]. *Aktualni problemi turistichnogo biznesu. Materiali VI mignarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii molodih vchenih 17.02.2012. – Topical issues of tourism business. Materials of the VI International Scientific and Practical Conference of Young Scientists 17.02.2012*. Kharkov: KHNU im. V.N. Karazina, p. 29-32 [in Ukrainian].

11. ***Golikov A.P., & Sidorenko A.L.*** (Eds.). (1993). *Kharkovskaya oblast [Kharkov region]*. Kharkov: RVP Original, p. 128 [in Russian].

12. ***Beydik O.O.*** (2001). *Rekreaciyno-turistski resursi Ukraini: Metodologiya I metodika analizu, terminologiya, rayonuvannya [Recreational and tourist resources of Ukraine: Methodology and methodology of analysis, terminology, district]*. Kyiv; Vydavnycho-poligrafichnyi centr Kiivskyi universitet, p. 395 [in Ukrainian].

Анотація.

Бобловський О.Ю., Титаренко В.М. Рекреаційний потенціал Харківського регіону.

В статті розглядається стан рекреаційної сфери Харківського регіону та показано її вплив на здоров'я людини. Проведено виділення територій які відносяться до Харківського регіону. Дана характеристика складових рекреаційної сфери, розглянуто її розміри та визначено потенціал. Показано шляхи розвитку рекреаційної сфери в сучасних умовах.

Ключові слова: *рекреація, Харківський регіон, рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал.*

Аннотация.

Бобловский А.Ю., Титаренко В.М. Рекреационный потенциал Харьковского региона.

В статье рассматривается состояние рекреационной сферы Харьковского региона и показано ее влияние на здоровье человека. Проведено выделение территорий относящихся к Харьковскому региону. Дана характеристика составляющих рекреационной сферы, рассмотрены ее размеры и определен потенциал. Показаны пути развития рекреационной сферы в современных условиях.

Ключевые слова: *рекреация, Харьковский регион, рекреационная деятельность, рекреационные ресурсы, рекреационный потенциал.*

Abstract.

Boblovskyi O.U., Tytarenko V.M. Recreational potential of Kharkiv region.

The article considers the state of the recreational sphere of the Kharkiv region and shows its influence on human health. The allocation of territories related to the Kharkiv region has been carried out. The characteristics of the components of the recreational sphere are described, its dimensions and potential are considered. The ways of development of recreation sphere in modern conditions are shown.

Key words: *recreation, Kharkiv region, recreational activity, recreational resources, recreational potential.*